

TARTU ÜLIKOOL
Johan Skytte poliitika-
uuringute instituut

Eesti ühiskonnaõpetuse õpetajate Euroopa Liidu alaste koolitusvajaduste uuring

Jaanuar 2024

EESTI ÜHISKONNAÕPETUSE ÕPETAJATE EUROOPA LIIDU ALASTE KOOLITUSVAJADUSTE UURING

Tartus 2024. aastal

Käesolev uuring on valminud Tartu Ülikooli Jean Monnet' tippkeskuse projekti "REPAIR: Rejuvenating Democracy in the EU" raames (grandilepingu nr 101085795).

**Kaasrahanud
Euroopa Liit**

UURINGU AUTORID:

**Maili Vilson
Helen Urmann**

Uuringu tegijad tänavad kõiki uuringus osalenuid ja Eesti Ajaloo- ja Ühiskonnaõpetajate Seltsi mitmekülgse toe eest uuringu läbiviimisel.

Uuringu rahastaja on Euroopa Liit. Uuringus toodud vaated ja hinnangud kuuluvad autoritele ja ei esinda tingimata rahastaja ega EACEA kui grandiaandja asutuse seisukohti.

KONTAKTANDMED:

Lossi 36-313, 51003, Tartu
+372 737 6375
maili.vilson@ut.ee
<http://skytte.ut.ee>

Sisukord

Sissejuhatus	10
Metoodika	11
Ülevaade ühiskonnaõpetuse õpetamise üleriiklikust regulatsioonist Eestis	12
Ühiskonnaõpetuse õpetamine üldhariduses	12
Ühiskonnaõpetajate koolitamine ja täiendkoolitusvajadused.....	14
Ülevaade Euroopa Liidu alaste teemade käsitlestest ühiskonnaõpetuse tundides	19
Õpetajate ja õpilaste hinnangud EL-i teemade käsitlestest ühiskonnaõpetuse tundides	24
Kokkuvõte ja soovitused	26

Lühikokkuvõte

Uuringu eesmärgiks on selgitada, kuidas käsitletakse Euroopa Liiduga (EL) seotud teemasid Eesti üldhariduskoolides ja millist tuge vajavad ühiskonnaõpetuse õpetajad EL-i alaste teadmiste edasiandmiseks. Uuring on valminud Tartu Ülikoolis Jean Monnet tippkeskuse projekti *"REPAIR: Rejuvenating Democracy in the EU"* raames ja on sisendiks tippkeskuse edasistele tegevustele ühiskonnaõpetuse õpetajate koolitamisel ning EL-i alase teadlikkuse tõstmisel Eesti üldhariduskoolide õpilaste seas.

Uuringu raames koostati süstemaatiline ülevaade ühiskonnaõpetuse riiklikust regulatsioonist ja ühiskonnaõpetuse õpetajate ettevalmistusest õpetajakoolituses dokumendialüüsi abil. Tegevõpetajate seas viidi läbi veebiküsitlus õpetajate ettevalmistuse, kogemuse ja vajaduste kohta EL-i teemade õpetamisel, millele vastas 104 ühiskonnaõpetuse õpetajat. Täiendavalt toimusid ka intervjuud poliitikakujundajate, õpetajakoolituse läbiviijate ja tegevõpetajatega ning ka hiljaaegu keskkooli lõpetanutega, et teada saada, millised on õpilaste kogemused, ootused ja vajadused EL-i õppimisel.

Uuringu põhilised järeldused on järgmised:

- Eestis reguleerib üldharidust põhikooli- ja gümnaasiumiseadus, ning kuigi igal koolil on oma õppekava, kehtivad üldhariduse riiklikud õppekavad ühetaoliselt kõigile koolidele. Riiklikes õppekavades on EL-i alaste teemade osakaal tagasihoidlik.
- Keskkooli puhul on õpilase õppekoormuseks minimaalselt 96 kursust, millest on kohustuslikud üheksa kursust sotsiaalseid, sealjuures kaks ühiskonnaõpetuse kursust (ühe kursuse pikkus on 35 tundi), mis sisaldavad ka EL-i teemade komponenti.
- Uuendatud riiklik õppekava võtab eesmärgiks toetada ühiskonnaõpetuse kontseptsiooni, mis võimaldab õpetajate suuremat autonoomiat ja aktiivõppe printsiibi kasutamist. Samas nähakse, et uuendus toob ühiskonnaõpetuse õpetajate jaoks kaasa teemaderingi laienemise sama õppemahu juures, millel võib olla negatiivne mõju EL-i teemade niigi vähesele käsitlemisele.
- 98% ühiskonnaõpetuse õpetajatest kinnitas, et käsitleb oma tundides EL-iga seotud teemasid, kuigi õppetundide arv on väike ja valikute tegemine on vajalik. Ebasoodsamas olukorras on õpetajad, kes õpetavad mitmekeelsetes koolides, kuna keeleõpe ja sisuline mõistmine võtavad enam aega.
- Ühiskonnaõpetuse õpetajaks on Eestis võimalik õppida Tartu Ülikooli ja Tallinna Ülikooli magistriõppes, kuid õppima võib tulla ka erialaste süvateadmisteta ja vastavate teadmiste omandamiseks on õpingute käigus piiratud võimalused.
- Õpetajakoolituse õppekavades on ühiskonnaõpetus ja ajalugu kombineeritud ning põhiohk on ajaloo õpetamise didaktikal, praegused õppekavad ei valmista õpetajat piisavalt ette ühiskonnaõpetuses uurimusliku ja aktiivõppe meetodite kasutamiseks.
- Õpetajad on oma EL-i alased teadmised suuresti omandanud iseseisvalt, vähem kui viiendik õpetajatest on neid teadmisi omandanud mh eriala omandades. Samuti on

ühiskonnaõpetuse alaste (eriti EL-i teemadel) teadmiste omandamisel oluline roll täiendkoolitustel.

- Täiendkoolituste korraldamisel tuleb pöörata tähelepanu sisule (nii uued teadmised kui ka praktilised nõuanded sobivate ja kaasavate õppemeetodite rakendamiseks), formaadile (hübriid- või veebiõppe võimalus; õppekäigud), kestusele ja toimumisajale (pärastlõunad või koolivaheajad), aga ka osalustasu suurusele (koolide kui tööandjate piiratud võimalused).
- Materjali EL-i teemade õpetamiseks saavad õpetajad kõige enam EL-i ametlike kanalite kaudu. Samuti kasutatakse õpikuid, kuid pigem mitte ühiskonnas aktuaalsete teemade kajastamiseks. Enesetäiendamiseks saaks rohkem ära kasutada ka kogemuste vahetamist tegevõpetajate omavahelises suhtluses.
- Õpetajad sooviksid EL-i teemaliste tundide ettevalmistamise jaoks materjale ja soovitusi, mida tunnis kasutada. Samuti peeti oluliseks külalisloenguid. EL-i tutvustavaid materjale küll leidub, kuid need pole tingimata oma olemuselt hariduslikud.
- Uuringu kokkuvõttes osas sisalduvad soovitusel nii õpetajakoolitust pakkuvatele kõrgkoolidele, Haridus- ja Teadusministeeriumile kui ka täiendkoolituse pakkujatele.

Executive Summary

The aim of the study is to determine how topics related to the European Union (EU) are addressed in Estonian general education (i.e. basic and secondary education) and what kind of training and support Estonian Civics teachers need in order to effectively teach EU-related topics and help their students obtain knowledge and develop values and attitudes. The study is conducted in the framework of the Jean Monnet Centre of Excellence project "REPAIR: Rejuvenating Democracy in the EU," implemented by the Johan Skytte Institute of Political Studies at the University of Tartu (2023-2025). The study serves as an input for further activities of the Centre of Excellence, including teacher training and raising EU awareness among students in Estonian general education schools.

A systematic review of national regulations in the field of Civics as well as Civics teacher training was carried out using document analysis. An online survey was carried out among practising Civics teachers focusing on their education, experience and needs related to teaching EU-related topics. The survey was fielded over a period of three months (November 2023-January 2024). Altogether, 104 teachers filled in the online survey. Additionally, interviews were conducted with policy makers, managers responsible for teacher training and practising teachers to understand ongoing curriculum change, teacher training practices and practitioners' experiences; as well as with recent secondary school graduates to gain insights into students' experiences, expectations and needs when learning about the EU.

The main findings of the study are the following:

- In Estonia, general education is governed by the Basic Schools and Upper Secondary Schools Act, and although each school has its own curriculum, the two national curricula for general education apply uniformly to all schools. The share of EU-related subjects in the national curricula is modest.
- At upper secondary school level, the minimum study load for pupils is 96 courses, of which nine are compulsory Social Studies courses, including two Civics courses (one course is 35 lessons à 45 minutes), which also include an EU-related component.
- The national curricula, renewed in 2023, aim to support the concept of Civics which allows greater autonomy for teachers and the use of active learning principles. At the same time, the ongoing curriculum reform may lead to an expansion of the range of topics covered by Civics classes within the same study load, which may have a negative impact on the already limited coverage of EU topics.
- 98% of Civics teachers confirmed that they do cover EU-related topics in their classes, although class-time is very limited and choices must be made regarding which topics to cover. Teachers who teach at multilingual schools are at a disadvantage because of the additional time needed for language learning and understanding the content.
- In Estonia, Civics teacher training is offered at the Master's level both at the University of Tartu and at Tallinn University. It is possible to be admitted to the programme without previous in-depth knowledge about the subject and there are limited opportunities to acquire knowledge about the EU during studies.

- Teacher training curricula combine Civics and History, with a focus on the didactics of History. The current curricula do not adequately prepare teachers for using inquiry-based and active learning methods in Civics.
- Teachers have largely acquired their knowledge of the EU on their own, with less than a fifth of teachers having acquired this knowledge through previous education. Continuous education trainings also play an important role in the acquisition of knowledge in the field of Civics (especially on EU issues).
- When organising continuous education trainings, there are several things to keep in mind: the content (both new knowledge as well as practical advice regarding appropriate and engaging teaching methods), the format (have hybrid or online options available; field trips), duration and timing of trainings (afternoons or school holidays), and also participation fees (not all schools can afford to pay).
- Teachers are most likely to obtain resources for teaching EU topics through official EU channels. Textbooks are also used, but less for discussing topical issues in society. To support professional development, experience-sharing of practising teachers within their community could be used more extensively.
- Teachers would like to have more teaching and learning resources, along with suggestions on how to use these when preparing classes on EU topics. Guest lectures were also considered important. Various resources on the EU do exist, but they are not necessarily educational in nature.
- The summary of the study also contains specific recommendations for various stakeholders, including higher education institutions providing teacher training, the Ministry of Education and Research and providers of continuous education trainings.

Sissejuhatus

Käesoleva uuringu eesmärgiks on selgitada, kuidas käsitletakse Euroopa Liiduga (EL) seotud teemasid Eesti üldhariduskoolides ja millist tuge vajavad ühiskonnaõpetuse õpetajad EL-i alaste teadmiste edasiandmiseks. Uuring on valminud Tartu Ülikoolis Jean Monnet' tippkeskuse projekti "REPAIR: Rejuvenating Democracy in the EU" raames ja on sisendiks tippkeskuse edasistele tegevustele EL-i alase teadlikkuse tõstmisel Eesti üldhariduskoolide õpilaste seas.

2024. aasta kevadel möödub 20 aastat Eesti liitumisest EL-iga. See tähendab, et juba rohkem kui põlvkond eestlasi on sündinud ja üles kasvanud EL-is. Toetus Eesti kuulumisele EL-i on läbi aastate püsinud kõrge, [kõige värskemate küsitlusandmete](#) järgi toetab seda 84% vastanutest. See näitaja on keskmisest kõrgem mh 15-29-aastaste ehk noorte seas (93%). Samal ajal on Eesti eesmärkidest ja huvidest EL-is teadlikud umbes 48% vastanutest ja sama näitaja on madalaim just noorte seas (35%).

Hiljuti valminud rahvusvahelise kodanikuhariduse [2022. aasta uuringu Eesti tulemuste](#) järgi on Eesti noorte kodanikuosaluse näitajad uuringus osalenud riikide keskmisest allpool ja huvi poliitiliste ja ühiskondlike teemade vastu pigem madal. Uuring toob välja, et erinevalt mitmest teisest riigist ei tõsta Eesti õpilaste kõrged ühiskonnaalased teadmised nende kodanikuosalust, samuti on oluliselt suurenenud lõhe tüdrukute ja poiste ühiskondlike hoiakute osas – viimased on oma vaadetelt muutunud märgatavalt tagurlikumaks.

2023. aastal [ajakohastati](#) Eestis enam kui kümne aasta järel põhikooli ja gümnaasiumi riiklikke õppekavu, mis on koolidele kohustuslikud ellu viia 2024. aasta septembrist. Üks suuremaid muutusi on see, et koolidel tekib suurem autonoomia ja vastutus õppe kavandamisel. Ehkki lähtekoht on, et kodanikupädevusi ja kodanikualgatust käsitletakse õppekavas läbivalt, eeldatakse sageli just sotsiaalainete valdkonnalt ja ühiskonnaõpetuse ainelt nende pädevuste saavutamist.

Teadmised EL-ist peaks iga õpilane omandama ennekoike ühiskonnaõpetuse ainek, vähemal määral ka ajaloo. EL mõjutab enamikke poliitikavaldkondi ja need omakorda kujundavad kõigi Eesti elanike elu. Mida paremini mõistame kodanikuna, milline on EL-i roll Eesti ühiskondlikus elus ja kuidas Eesti liikmesriigina oma huvisid edendab, seda enam oskame sisukalt kaasa rääkida Eesti tuleviku kujundamises. Seega on oluline pöörata tähelepanu sellele, kuidas EL-i teemasid õpetatakse ja mida oleks võimalik teha, et veel paremini toetada õpetajaid nende eesmärkide saavutamisel. Oma panuse vastava teadmise suurendamisse annab ka käesolev uuring.

Uuringu läbiviijad tänavad kõiki uuringus osalenuid ja Eesti Ajaloo- ja Ühiskonnaõpetajate Seltsi mitmekülgse toe eest uuringu läbiviimisel.

Metoodika

Uuringu eesmärkide täitmiseks kombineerisime **kvantitatiivset ja kvalitatiivset lähenemist**.

Töö esimeses osas viisime läbi **dokumendianalüüsi**. Andmed dokumendianalüüsiks koondasime eesmärgipärase valimi tehnikat kasutades – valituks osutusid poliitikadokumendid ning seadusandlus, mis kajastasid riiklikku aine- ja õppekava (ning nende muudatuste) sisu. Dokumendianalüüsi käigus koostasime süstemaatilise ülevaate ühiskonnaõpetuse riiklikust regulatsioonist ning ühiskonnaõpetuse õpetajate ettevalmistusest õpetajakoolituses.

Kogumaks sisendit õppekava muudatuste, õpetajakoolituse praktikate ning tegevõpetajate kogemuste kohta EL-i teemade õpetamisel, viisime läbi **intervjuud** poliitikakujundajate, õpetajakoolituse läbiviijate ning tegevõpetajatega. Samuti intervjuerisime hiljaaegu keskkooli lõpetanud inimesi, et paremini mõista, millised on õpilaste kogemused, ootused ja vajadused EL-i teemade õppimisel. Kokku intervjuerisime uuringu käigus kuut eksperti (sh poliitikakujundajad, ülikoolide õpetajakoolituse programmijuhid ja tegevõpetajad, neist enamik mitmes rollis) ning kuut endist õpilast.

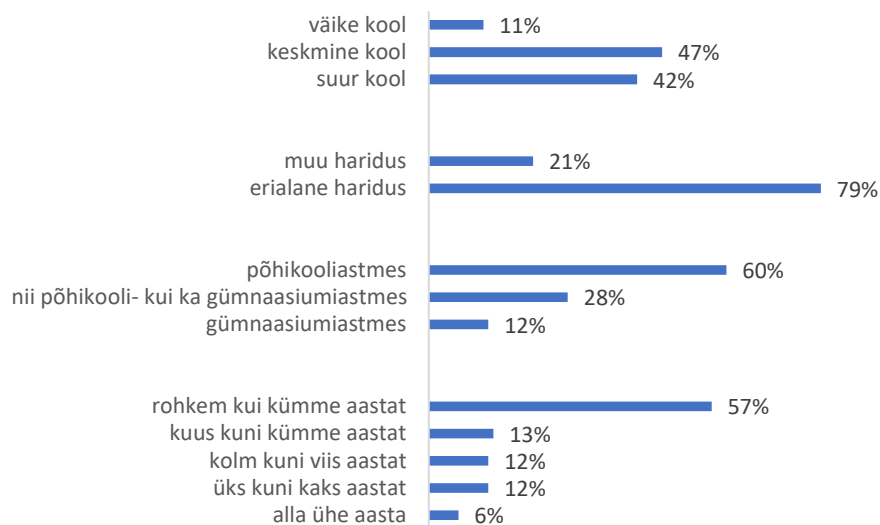
Intervjuude analüüsiks kasutasime kvalitatiivse induktiivse sisuanalüüsi meetodit, mille käigus kodeerisime tähenduslikud osad. Kodeerimist abistava analüüsitarkvarana kasutasime QCAMap.org keskkonda. Usaldusvääruse tagamise tehnikana kasutasime kaaskodeerimist, st intervjuusid (ja küsitluse avatud vastuseid) kodeerisid kaks uuringutiimi liiget, misjärel arutasime omavahel esmaseid koode, nende sisu ja nimetusi, kuni jõudsime konsensussele. Seejärel grupeerisime sisult sarnase tähendusega koodid suuremateks kategooriateks uurimisküsimuste lõikes ja valmistasime ette kvalitatiivsete tulemuste esituse.

Tegevõpetajatelt kogusime täiendavalt sisendit ka **küsitlusmeetodil**. Kutsed küsitluses osaleda saadeti kõikide Eesti üldhariduskoolide ühiskonnaõpetuse õpetajatele, kelle kontaktid olid avalikud. Juhu- või kõikset valimit polnud võimalik moodustada, kuna puudusid andmed populatsiooni (kõikide üldhariduskoolide ühiskonnaõpetuse õpetajate kontaktide) kohta. Seega on oluline silmas pidada, et valim pole esinduslik ning tulemusi tuleb tõlgendada vaid küsimustikule vastanute kontekstis.

Haridussilma andmetel oli Eestis 2022/2023 õppeaasta seisuga 789 ühiskonnaõpetuse õpetajat. Kontaktikorje järel kujunes valimi suuruseks 514 õpetajat. Kahekuuse perioodi jooksul (detsember 2023 - jaanuar 2024), mil õpetajatel oli võimalik küsitlusele vastata, täitsid küsitlusankeedi 104 õpetajat¹ ehk vastamismääraks on 20%.

¹ Täielikult täidetud ankeete oli 84. Analüüsis kasutasime ka nende õpetajate vastuseid, kes olid ankeedid peaaegu lõpuni täitnud.

Küsitlusele vastasid erinevates piirkondades, erineva suurusega koolides, erinevaid kooliastmeid õpetavad ning erineva staažiga õpetajad (Joonis 1. Küsitlusele vastanud õpetajate kirjeldavad näitajad).

Joonis 1. Küsitlusele vastanud õpetajate kirjeldavad näitajad, %²

Uurimisküsimustele vastamiseks kasutasime peasjalikult kirjeldava statistika meetodeid, avatud vastustega küsimuste puhul induktiivse sisuanalüüsi meetodit.

Ülevaade ühiskonnaõpetuse õpetamise üleriiklikust regulatsioonist Eestis

Ühiskonnaõpetuse õpetamine üldhariduses

Eestis reguleerib üldharidust [põhikooli- ja gümnaasiumiseadus](#) ning üldhariduses (alus-, põhi- ja keskkooliastmel) omandatavate oskuste ja pädevuste sisu [põhikooli](#) ja [gümnaasiumi](#) riiklikud õppekavad, mis kehtivad ühetaoliselt kõikidele koolidele olenemata omandivormist. Lisaks sellele loob iga õppeasutus ka kooli õppekava, mis põhineb riiklikul õppekaval ning mis võtab arvesse kooli arengukava ja osapoolte (sh kooli töötajad, lapsevanemad, õpilased) soove ning vajadusi. Seega võivad kooliti erineda teemade või väärtuste rõhuasetused õppes (nt pakutavate valikainete kaudu).

² Väikese koolina käsitleti koole, kus õppis alla 99 õpilase; keskmise suurusega koolidena koole, kus õppis 100-499 õpilast ning suuri koole koolidena, kus õppis üle 500 õpilase (2023. aasta seisuga).

Erialase hariduse all pidasime ennekõike silmas ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse erialal omandatud kõrgharidust.

Põhiharidus (1.-9. klass) on Eestis kohustuslik üldharidusmiinimum. Põhikooli lõpetamiseks peab õpilane sooritama ühtsed riiklikud põhikooli eksamid eesti keeles (või eesti keel teise keelena eksami) ja matemaatikas ning koolieksami valitud õppeaines. Põhiharidus jaguneb kolmeks kooliastmeks: I kooliaste 1.-3. klassini, II kooliaste 4.-6. klassini ja III kooliaste 7.-9. klassini. Iga kooliastme puhul on määratletud pädevused, mida õpilased peavad kooliastme lõpuks omandama. Keskkharidus põhineb põhiharidusel ning õpilasel on vabal valikul võimalik omandada üldkeskkharidus või kutseharidus. Üldkeskkharidust (10.-12. klass) omandatakse gümnaasiumis ja selle eesmärgiks on õpilase ettevalmistamine kõrg- või kutsehariduse omandamiseks. Üldkeskkhariduse omandamist reguleerib gümnaasiumiseadus ning gümnaasiumi riiklik õppekava ning lõpetamiseks on tarvilik sooritada kolm riiklikku eksamit (eesti keeles, matemaatikas ja võõrkeeles), koolieksam ja uurimis- või praktiline töö. Kutsekeskkharidust reguleerib kutsekeskkhariduse riiklik õppekava ning õppe läbimiseks sooritab õpilane kutseeksami ja soovi korral ka riiklikud eksamid sarnaselt üldkeskkhariduse õppuritele.

Üldhariduses omandatavad oskused ja pädevused võib jagada üld- ja valdkonnapädevusteks. Üldpädevused on ainete ja ainevaldkondade ülesed pädevused (nt kultuuri- ja väärtuspädevus, sotsiaalne ja kodanikupädevus jm). Ainevaldkondlike pädevuste kujundamise all peetakse silmas valdkonnapädevuse kujundamist konkreetsete õppeainete eesmärkide ja õpitulemuste abil. Ainevaldkondadeks on üldhariduses: 1) keel ja kirjandus, 2) kehaline kasvatus, 3) kunstained, 4) loodusained, 5) matemaatika, 6) sotsiaalsained, 7) tehnoloogia (ainult põhihariduses), 8) võõrkeeled. Lisaks n-ö põhiõppeainetele peavad koolid pakkuma õpilastele ka valikaineid, mis toetavad õppe mitmekesisust ning mis võivad konkreetsete ainevaldkondade alaseid pädevusi süvitsi arendada. Valikained võib koostada kool ise või valida riiklikus õppekavas esitatud kursuste hulgast.

Eestis reguleerib üldharidust põhikooli- ja gümnaasiumiseadus ning kuigi igal koolil on oma õppekava, kehtivad üldhariduse riiklikud õppekavad ühetaoliselt kõigile koolidele.

Ühiskonnaõpetuse õppeaine kuulub sotsiaalainete ainevaldkonda koos ajaloo ning inimeseõpetusega. Need ained on õpilastele üldhariduses kohustuslikud.

Põhikoolis on kooliastmete lõikes on sotsiaalainete nädalatundide arv näidatud alljärgnevas tabelis (Tabel 1. [Sotsiaalainete õppetundide arv nädalas põhikoolis.](#)).

Tabel 1. Sotsiaalainete õppetundide arv nädalas põhikoolis.

Õppeaine	I kooliaste	II kooliaste	III kooliaste
Inimeseõpetus	2	2	3
Ajalugu		3	6
Ühiskonnaõpetus		1	2

Keskhariduse puhul on õpilase õppekoormuseks minimaalselt 96 kursust (mittestatsionaarses õppes 72 kursust), millest on kohustuslikud üheksa kursust sotsiaalneid, sealjuures ühiskonnaõpetuse kaks kursust.

Kooliti võib erineda see, kuidas jagunevad õppeained nädalatundides kooliastmete sees, samuti see, millised valikained on võimalik pakkuda. Õppeaine nädalatundide jagunemine kooliastmete või haridustaseme sees ja õppesisu klasside kaupa määratakse kindlaks kooli õppekavas arvestusega, et õpitulemused ning kooliastmete lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud oleksid saavutatavad.

2023. aastal läbisid riiklikud õppekavad uuenduse. Kuigi paljude ainete puhul muutuvad õpiväljundid, pädevused, keelekasutus vm, jääb ühiskonnaõpetuse üldine kontseptsioon samaks nii põhikoolis kui ka gümnaasiumis. Kontsentrilise õpetamismetoodika abil on ühiskonnaõpetuse eesmärgiks läbivalt kujundada aktiivset kodanikku nn laiemas mõttes (st teadliku, ettevõtliku, finantskirjaoskuse ja globaalse ning ökoloogilise eneseteadlikkusega inimese kujundamine).

Kuna ühiskonnaõpetuse aine eripäraks on käsitletavate teemade muutlikkus tulenevalt sellest, mis on ühiskonnas päevakajaline, on uuendatud riiklikus õppekavas lähtutud nn paindlikkuse põhimõttest – õigusaktis on kirjeldatud üldised kooliastme õpitulemused ning koolidele on koostatud õppesisu kirjeldused ja soovitused, kuidas õppeprotsessi korraldada. Sellest lähtudes saavad koolid kujundada oma õppekava, kuid sisendit saavad ka ühiskonnaõpetuse õpetajad. Riikliku õppekava uuendus toetab õpetajate suuremat autonoomiat ühiskonnaõpetuse tundide sisustamisel.

Samuti on sisse kirjutatud n-ö aktiivõppe printsiip ehk kolmandik õppemahust peab toimuma praktilise tegevuse kaudu (nt kogukonnapraktika). Selle eesmärgiks on toetada teadmiste rakendamist praktikasse ehk luua sildu teadlikkuse ja teadliku kodanikukäitumise vahel.

Uuendatav riiklik õppekava võtab eesmärgiks toetada n-ö praktilist ühiskonnaõpetuse kontseptsiooni, võimaldades rohkem õpetajate autonoomiat ja aktiivõppe printsiibi kasutamist.

Ühiskonnaõpetajate koolitamine ja täiendkoolitusvajadused

Ühiskonnaõpetuse õpetajaks on Eestis võimalik õppida Tartu Ülikoolis (edaspidi TÜ) ja Tallinna Ülikoolis (edaspidi TLÜ). Selleks tuleb vastavalt läbida kaheaastane magistriprogramm TÜ-s ajaloo magistriõppekaval, kus saab spetsialiseeruda ajaloo ja ühiskonnaõpetuse õpetaja erialal, või kaheaastane magistriprogramm TLÜ-s ajaloo ja ühiskonnaõpetuse õpetaja erialal. Mõlemas ülikoolis pakutakse vastavaid programme sessioonõppes nädalalõppudel, mis võimaldab paindlikkust ka juba (õpetajatena) töötavatele inimestele. Magistriõppesse astumise eelduseks on bakalaureusekraad, kuid eeldusaineid seatud pole. Seega võib õppima asuda ka varasema erialase

taustata üliõpilane – sel juhul läbib üliõpilane eelduslikult magistriprogrammi jooksul süvendatult ajaloo ja ühiskonna korralduse alaseid aineid. Siiski on tõsiasi, et põhjalikke erialaseid teadmisi magistriõppekava anda ei saa, st üliõpilane peab neid omandama ka iseseisvalt.

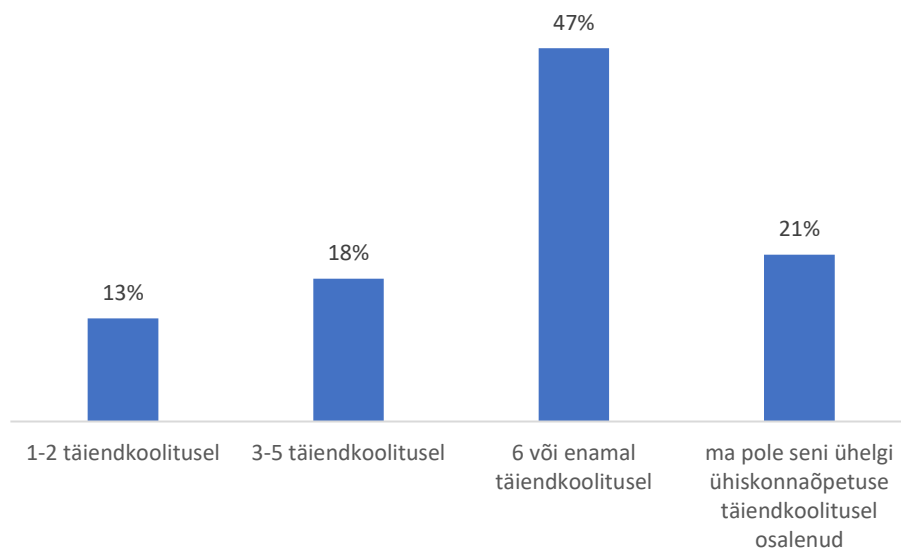
Ajaloo ja ühiskonnaõpetuse õpetaja eriala õpe Tartu Ülikoolis koosneb [kaheksast moodulist](#), mille eesmärgiks on süvendada üliõpilase pädevust ajaloo alal ning arendada õpetajakompetentse, sh erialast didaktikat. Üliõpilased läbivad ained nii ajaloo ja arheoloogia instituudis kui ka teistes erialast pädevust vahendavates instituutides (nt haridusteaduste instituut, Johan Skytte poliitikauuringute instituut). Sealjuures on kohustuslikud erialamooduli ained (kokku 18 EAP-d) paljuski keskendunud ajaloole, vähemal määral eraldiseisvalt ühiskonnaõpetuse ja selle õpetamisega seonduvatele teemadele (sh on kohustuslikuks üks J. Skytte poliitikauuringute instituudi pakutav erialaaine „Riik ja ühiskond“, mille õpiväljundite alla kuulub muu hulgas riikidevaheliste suhete ja rahvusvaheliste organisatsioonide tundmine). Vahemikus 2016-2022 on TÜ-s ajaloo ja ühiskonnaõpetuse õpetaja eriala lõpetanud [35 üliõpilast](#).

Tallinna Ülikooli ajaloo ja ühiskonnaõpetuse õpetaja [eriala](#) kombineerib samuti õpetajakoolituse ning ajaloo ja ühiskonnaõpetuse erialateadmised, millesse panustavad erinevate instituutide (haridusteadused, ühiskonnateadused) õppeained. Varasema erialase taustata üliõpilane peab TLÜ-s võtma täiendavaid ühiskonnaõpetusega seotud erialaaineid ühiskonnateaduste instituudist, ent seda koos päevaõppes õppivate üliõpilastega. See võib ainete läbimise teha aga keerulisemaks juba töötavatele õpetajatele, kes vajavad õppes osalemiseks enam ajalist paindlikkust. Sarnaselt TÜ-ga on TLÜ-s eraldiseisvaid ühiskonna toimimisega ja poliitikaga seotud kohustuslikke erialamooduli aineid (kokku 18 EAP väärtuses) üks, sealjuures pole õpiväljundites kirjeldatud, kas ja mil määral omandab üliõpilane teadmised rahvusvaheliste organisatsioonide (nt EL) tööst.

Mõlema ülikooli õpetajakoolituse programmis on peamine osa ajaloo ja ühiskonnaõpetuse didaktikal ning praktilikal koolides, sh didaktiliste põhimõtete rakendamisel riikliku õppekava kontekstis, mitte niivõrd erialasel sisul. Arvestades omakorda seda, et riiklikus õppekavas on EL-i alaste teemade osakaal tagasihoidlik, võib see selgitada, miks sellele pööratakse vähem eraldiseisvat tähelepanu ka õpetajate koolitamisel.

Kuigi ajaloo ja ühiskonnaõpetus on kombineeritud ühe omandatava eriala alla, ilmnes intervjuudest tegevõpetajate ja õpetajakoolitusega seotud spetsialistidega, et õpetajakoolituses keskendutakse enam ajaloo kui ühiskonnaõpetuse õpetamise didaktikale. Leiti, et tegemist on ainetega, mis vajavad erinevat õpetamismetoodilist lähenemist ja praegused **õppekavad ülikoolis ei valmista ühiskonnaõpetajat ette uurimusliku õppe rakendamiseks.**

Samuti töid intervjueritud välja, et ühiskonnaõpetuse alaste teadmiste omandamisel on **oluline roll täiendkoolitustel** – kuna õppes tuleb kajastada ka päevakajalisi teemasid, on mõneti kõrgendatud tarvidus enda pidevalt kursis hoidmiseks koolitustel osaleda. Seda näitas ka ühiskonnaõpetuse õpetajate seas läbi viidud küsitlus (Joonis 2. [Ühiskonnaõpetuse alasel täiendkoolitustel osalemine õpetajate seas, %](#)).

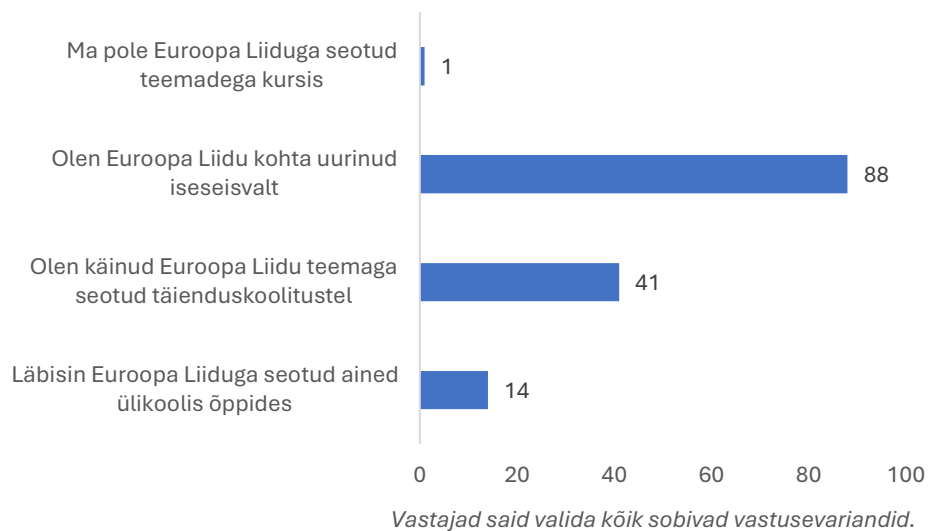
Joonis 2. Ühiskonnaõpetuse alasel täiendkoolitustel osalemine õpetajate seas, %.

Kolmveerand vastajatest on vähemalt ühel täiendkoolitusel osalenud, sealjuures on peaaegu pooled vastajatest osalenud kuuel või enamal koolitusel. Silmas tuleb pidada aga seda, et vastajate seas on ülesindatud pika staažiga õpetajad, kes ongi oma karjääri jooksul jõudnud enamatel koolitustel osaleda.

Täiendkoolitused (vt ka Joonis 3. Märksõnad täiendkoolituste kohta, milles küsitlusele vastanud õpetajad on osalenud.), millele õpetajad osalesid, olid peamiselt seotud EL-i alaste teadmiste täiendamisega (nt EL-i institutsioonid), samuti kerkisid esile õigussüsteemi ja inimõiguste teemalised koolitused.

Küsitlustele vastanud õpetajatest ligi kolmandik mainis oma vastustes, et on osalenud EL-i teemalistel koolitustel. Seega nähtub ka tegevõpetajate täienduskoolitustel osalemise alastest otsustest, et EL-i käsitlemine õpetajakoolituses ei pruugi olla piisav. Samuti näitlikustab see asjaolu, et ühiskonnaõpetus on üks ainetest, mis nõuab õpetajatelt pidevat enesetäiendamist igapäevaeluliste teemade kajastamiseks.

Ühiskonnaõpetuse õpetajad on alati infonäljas ja kardetakse, et midagi magatakse maha. (tegevõpetaja intervjuu)

Joonis 4. Vastused küsimusele „Kuidas olete omandanud Euroopa Liiduga seonduvate teemade õpetamiseks vajalikud teadmised?“ (n=96).⁴

Eestis saab ühiskonnaõpetuse õpetajaks õppida Tartu ülikoolis ja Tallinna ülikoolis; mõlemas pakutakse kaheaastaseid magistriprogramme, kus keskendutakse ajaloo ja ühiskonnaõpetuse didaktikale ning praktilisele koolikogemusele. Õpetajakoolituses on pandud suuremat rõhku ajalooõpetuse didaktikale; täiendkoolitused, eriti Euroopa Liidu teemadel, on olulised õpetajate enesetäiendamisel.

Võttes arvesse seda, et õpetajad on pidanud EL-i teemadega seotud koolitustel osalemist oluliseks ning EL-i kajastamine õpetajakoolituses on vähene, uurisime ka, millistel teemadel ning formaadis koolitusi õpetajad oma EL-i alaste teadmiste värskendamiseks vajavad.

Enamiku küsitlusele vastanute ootus oli, et koolitus võiks sisaldada nii teoreetilist kui ka praktilist osa. Teoreetiliselt soovetakse kuulda, milline on EL-i ülesehitus ja kuidas toimuvad otsustusprotsessid; millised on liikmesriikide õigused ja kohustused; kuidas suhestub Eesti EL-iga. Samuti soovetakse koolitusi aktuaalsetel teemadel, näiteks kodanikuõigused, -vabadused ja -kohustused. Praktilises osas loodetakse saada sisendit, kuidas teemasid õpilastele mänguliselt ja uurimuslikke võtteid kasutades õpetada (nt töövahenditena simulatsioonikava või rollimängude loomine).

Koolituste formaadi ja toimumisaja puhul on oluline arvestada õpetajate töögraafikuga. Seega sobivad pikemad, paaripäevased koolitused ennekõike koolivaheaja perioodidele; lühemad koolitused päevakajalistel teemadel (paaritunnised) peaksid toimuma pärastlõunati või nädalavahetustel ning hübriid- või veebiformaadis koos järele vaatamisvõimalusega. Olulisena

⁴ Vastuste arv on suurem kui vastajate arv, kuna vastajad vaid valida mitu vastusevarianti.

mainiti veel, et koolitusel osalemise võimalust mõjutab koolituse osalustasu, mida koolid tööandjatena pole alati valmis tasuma.

Alternatiivina pakuti välja, et koolitused võiksid toimuda nn õppekäikude ja -kohtumiste raames. Näiteks avaldasid õpetajad huvi kohtumiste osas Riigikogu Euroopa Liidu asjade komisjoni liikmetega, Euroopa Parlamendi saadikutega, Euroopa Komisjoni volinikuga või teiste ametnike või spetsialistidega, kes on institutsioonide tööga seotud.

Ülevaade Euroopa Liidu alaste teemade käsitlestest ühiskonnaõpetuse tundides

Ühiskonnaelu toimimisega seotud oskusi, teadmisi ja pädevusi omandavad õpilased nii üldpädevuste kui ka ainevaldkondlike pädevuste kaudu sotsiaalainetes; samuti on põhikooli- ja gümnaasiumihariduse alusväärtustena toodud esile väärtushoiakuid ja -hinnanguid, mis toetavad ühiskonna (koos)toimimist, sealjuures inimlike väärtuseid, näiteks ausus, hoolivus, õiglus, inimväärikus jm, ning ühiskondlike väärtuseid, sealhulgas demokraatia, patriotism, kultuuriline mitmekesisus, sallivus jm. Õpilaste „ühiskondlik sotsialiseerimine“ põhineb eesti kultuuri, Euroopa ühiseväärtuste ning maailma kultuuri ja teaduse põhisaavutuste omaksvõtul. Üldpädevustena on üldhariduse eesmärgiks arendada muu hulgas sotsiaalset ja kodanikupädevust, mis läbi teadvustab õpilane oma rolli ühiskonna liikmena ja mis seda mõjutab (sh erinevate poliitiliste institutsioonide töö).

Sotsiaalvaldkondlike pädevuste kujundamist toetavad ajaloo, ühiskonnaõpetuse ja inimeseõpetuse tunnid. Õppeainete kontekstis nähakse ajaloo õppeaine rolli õpilaste teadmiste ja teadlikkuse kujundamisel minevikusündmuse ja kultuuripärandi tutvustamise kaudu, mis kujundab oskust mõista minevikunähtuste mõjul toimuvat arengut. Inimeseõpetuse eesmärk on toetada õpilase sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskuste arengut, sh väärtusi, mis haakuvad võrdsuse ja võrdõiguslikkusega.

Ühiskonnaõpetuses omandavad õpilased **teadmised, oskused ja hoiakud ühiskonnas toimimiseks ning vastutustundlike otsuste tegemiseks**, mis on eelduseks aktiivse kodaniku kujundamisel ja ühiskonna sidususe tugevdamises. Põhikooli ühiskonnaõpetus käsitleb kõige üldisemal kujul ühiskonna toimimist, sh suhteid erinevate inimgruppidega, kodaniku seoseid poliitika, majanduse ja õiglusega kodulähedasel tasandil; keskhariduses käsitletakse enam ühiskonda kujundavate institutsioonide toimimist, tegevusvaldkondi, kodanikuõiguste ja -vastutusega seotud küsimusi riiklikul ja globaalsel tasandil.

Põhikooli I kooliastmes on ühiskonnaõpetuse teemad lõimitud inimeseõpetuse ainekavasse, II ja III kooliastmes on ühiskonnaõpetus eraldi aine. II kooliastmes tutvub õpilane sotsiaalsete suhete süsteemiga mikrotasandil (st kool, kodu, lähikond), sealjuures kuidas mitmekesised inimesed ja

grupid eksisteerivad ühiskonnas koos. II kooliastme lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud on seotud põhiväärtuste (nt demokraatia ja sallivus) kujundamise ning süvendamisega. III kooliastmes käsitletakse riiklike institutsioonide funktsioone ja toimimispõhimõtteid, kodanikukäitumise ja poliitika teemasid.

Spetsiifilisemalt eeldatakse, et õpilased on võimelised mõtestama Eesti riigi rolli rahvusvahelisel tasandil (sh rahvusvahelistes organisatsioonides), poliitilisi institutsioone ja nende toimimist ning kodanikuühiskonna ja -õiguste olulisust. Eraldi tuuakse välja ka ootus, et õpilane „teab Eesti riigi ja selle kodanike õigusi, võimalusi ja kohustusi, mis tulenevad Euroopa Liidu liikmelisusest“. Õpiväljunditena peab õpilane III kooliastme lõpuks teadma EL-i liikmesriike ning mõistma liikmelisusega seotud kohustuste täitmise vajalikkust; samuti tooma näiteid EL-i kodanike õigustest ja võimalustest (sh enda elu kontekstis).

Õppekavad määratlevad põhikoolis ja gümnaasiumis õpilaste arengut sotsiaalsete suhete, riiklike institutsioonide ja globaalsete küsimuste kontekstis.

Üldkeskhariduse tasandil on seni kohustuslikud olnud ühiskonnaõpetuse kaks kursust – „Ühiskonna areng ja demokraatia“ ning „Majandus ja maailmapoliitika“ –, mis omakorda koosnevad viiest teemast (ühiskond ja selle areng, riik ja poliitika demokraatlikus ühiskonnas, majanduse toimimine, üleilmastumine ja jätkusuutlik areng, kommunikatsioon ja infopädevus). Sealjuures on olnud eelduseks, et õpilased omandavad rahvusvahelise suhtluse, globaliseerumise ja jätkusuutliku arengu kontekstis laiemad teadmised rahvusvahelistest organisatsioonidest ja globaalsetest väljakutsetest. Gümnaasiumi senises sotsiaalainete ainekavas on ühiskonnaõpetuse õpiväljunditena kirjeldatud muu hulgas rahvusvaheliste organisatsioonide ja nende tegevusvaldkondade tundmist, rahvusvahelise koostöö (sh rahvusvaheliste organisatsioonide vahendusel) mõtestamist ning rahvusvahelise olukorra analüüsimise võimekust, kuid spetsiifiliselt EL-i ei mainita. EL-i teemad võivad olla õpilasteni jõudnud ainevaldkondlike valikkursuste kaudu. Uuendatud õppekava ühiskonnaõpetuse aine õpitudemuste kirjelduses on aga EL-iga seotud teemad mõnevõrra selgemalt välja toodud. Näiteks on mainitud õpitudemusena, et õpilased on teadlikud, millised institutsioonid, sh EL-is, aitavad riigi funktsioone täita; kuidas on võimalik kodanikel erinevatel otsustustasanditel poliitiliselt osaleda ning mil moel mõjutab EL liikmesriikide majanduselu. Õpetajate toetamiseks loodud aine [õppesisu](#) sisaldab samu EL-iga seotud märksõnu, kuid üksikuid viiteid EL-i alastele infomaterjalidele.

Põhihariduse tasandil on riiklikes õppekavades ja ainevaldkondlikes kavades kirjeldatud üksikud põhilised teadmised ja pädevused, mis on seotud EL-iga, seda ennekõike III kooliastmes – põhikoolis on fookus ennekõike sellele, et õpilane mõtestaks ühiskonna toimimist kogukonna ja riigi tasandil. Põhikooli lõpetaja peaks eelduslikult olema omandanud teadmised EL-i liikmeriikide ja EL-i kuulumisega seotud kohustuste täitmise kohta riiklikul tasandil; samuti mõtestama Eesti EL-i liikmelisusega tulenevaid võimalusi ja kohustusi kodaniku tasandil. Need teadmised on ka sisendiks gümnaasiumi ühiskonnaõpetusele.

EL-i teemad – nagu ka teised ühiskonnaõpetuse ainevaldkonda kuuluvad teemad – võivad õppekavades olla vähem detailselt kirjeldatud selle tõttu, et vältida õppekava kiiret n-ö vananemist. Teisisõnu soovitakse võimaldada piisavat paindlikkust uute esile kerivate teemade kajastamiseks õppes.

Kui me tegime õppekava, siis näiteks AI teema tuli 2022. aasta sügisel, see ei olnud üldse siis kavaski. Aga ta on nii kiiresti tulnud, et me ei saa seda tänasel päeval ignoreerida. Kuidas me saame võimalusi seda sisse tuua, kui me selle õppekava kirjutaks nii kinni? (poliitikakujundaja intervjuu)

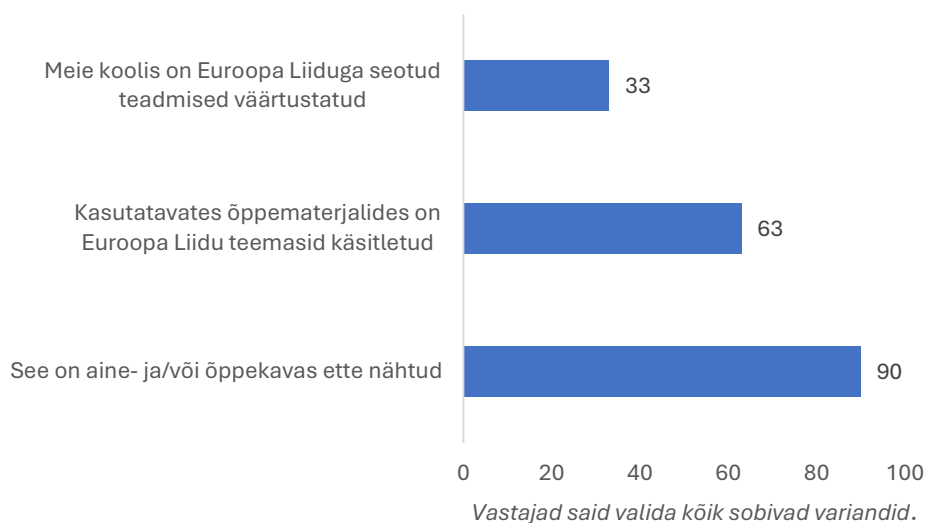
Samuti väljendab see poliitikakujundaja sõnul üritust vältida Eesti ja EL-i vastandamist ning käsitleda EL-i ja euroopalikke väärtuseid ning kultuuri Eesti väärtuste ühtse osana.

Me elame Euroopas. Ma väga ei taha kuulda seda vastandamist. Kui me räägime Euroopa Liidust kui institutsioonist, siis ajaloos me õpime selle kujunemislugu alates Euroopa majandusühendusest. Ühiskonnaõpetuses me õpime selle poliitika ja milles Eesti osaleb. Ja tegelikult me õpime euroopa keeli oma koolis, õpime euroopa kirjandust. (poliitikakujundaja intervjuu)

Kokkuvõtvalt tuleb välja tuua, et õpilaste kokkupuude EL-i teemadega võib sõltuda muu hulgas isiklikest valikutest (nt pakutavatest ja valitavatest valikainetest ning nende sisust), ja õpetajate valikutest aine sisustamisel. **Samas kinnitasid peaaegu kõik küsitlusele vastanud ühiskonnaõpetuse õpetajad (98%), et käsitlevad oma tundides EL-iga seotud teemasid.** Üksikud vastajad, kes neid teemasid ei käsitlenud, tõid välja, et selleks pole piisavalt aega või nad pole leidnud sobivaid õppematerjale. Ühiskonnaõpetuse aine on teemadega tihedalt sisustatud, kuid õppetundide arv on väike, mistõttu õpetajatel on tarvis teha valikuid, milliseid teemasid kajastada. Ebasoodsamas seisukorras on eriti need õpetajad, kes õpetavad mitmekeelsetes koolides, kuna keeleõpe ja sisuline mõistmine võtavad enam aega. See võib aga omakorda tähendada teadmiste põhise haridusliku ebavõrdsuse tekkimist keelekümbluse ja n-ö ülejäänud koolide õpilaste vahel, millel võib omakorda olla pikaajaline efekt gruppide vaheliste erinevuste esinemisel mh poliitilise osaluse kontekstis.

Jään tihti õppekavas planeeritud teemadest maha eesti keeles õpetamise tõttu. Töötempo eesti keeles vene koolis on kahjuks liiga aeglane, mistõttu jäävad EL-i teemad käsitlemata. (küsitlusele vastanu)

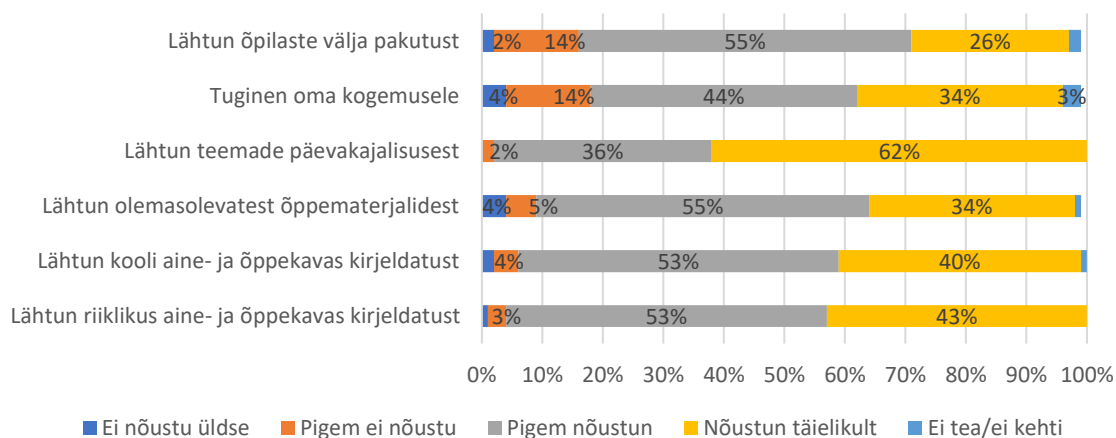
Õpetajad pidasid EL-i teemade käsitlemist oluliseks kõige enam aine- ja õppekava sisust tulenevatel põhjustel (Joonis 5. **Vastused küsimusele „Millistel põhjustel Euroopa Liiduga seotud teemasid tunnis käsitlete?“ (n=94).**) Teemad kerkivad tundides esile ka siis, kui need on kajastatud kasutatavates õppematerjalides ning kui EL-iga seotud teadmised ja väärtused on koolikeskkonnas väärtustatud. Võib arvata, et õppematerjalide sisu ja ELi teadmiste väärtustamine tuleneb muu hulgas sellest, et need on aine- ja õppekavas teatud mahus kirjeldatud.

Joonis 5. Vastused küsimusele „Millistel põhjustel Euroopa Liiduga seotud teemasid tunnis käsitlete?“ (n=94).

Täiendavalt tõid üldhariduskoolide õpetajad nii intervjuudes kui ka küsitluses välja, et EL-iga seotud teemade kajastamine on n-ö paratamatu, kuna Eesti on üks liikmesriike ja EL puudutab seega ka kodanike eluolu. Sellegipoolest tõdesid õpetajad, et suurimaks katsumuseks on ajapuudus, mistõttu EL ei saa tundides nii palju tähelepanu kui võiks.

See, mida EL-iga seonduvalt õpetada, sõltub erinevatest teguritest. Küsitluses palusime õpetajatel märkida, kuivõrd nad nõustuvad väidetega tegurite kohta, mis nende EL-i alaste tundide sisu kujundavad (Joonis 6. Tegurid, millest õpetajad lähtuvad Euroopa Liidu teemade kohta õpetades (n=91)). Vastused on väidete lõikes üsna ühetaolised, kuid siiski nähtub, et **teemade päevakajalisus** võib olla üheks otsustavamaks teguriks käsitletavate teemade valikul. Oma kogemustele või õpilaste soovitudele tugineb veidi vähem õpetajaid kui teiste küsitud tegurite lõikes.

Joonis 6. Tegurid, millest õpetajad lähtuvad Euroopa Liidu teemade kohta õpetades (n=91).

Kuigi ülekaalukas osa küsitlusele vastanud õpetajatest mainis riiklikku ja kooli aine- ja õppekava tunni sisu kujundava tegurina, toodi siiski nii intervjuudes kui ka küsitluses välja, et õppekavad on seni olnud liiga üldised konkreetsete otsuste tegemiseks.

Riiklikus õppekavas välja toodud õppesisu ja sellest lähtuv kooli ainekava on küllaltki ebamäärased ja üldsõnalised, sageli olengi õpetajana kimbatuses, mida tegelikult õpilastele selgeks tegema peaks. Tundi ette valmistudes juhindun olemasolevatest materjalidest, jälgin, mida on küsitud ja mis tüüpi ülesandeid on iga teema juures lõpueksamites kasutatud ning lähtun kohati ka kõhutundest ja oma isiklikust tunnetusest, mis on kasulik, vajalik ning millega leian, et õpilased peaksid kursis olema ja suutma suhestuda praeguses maailmas.
(küsitlusele vastanu)

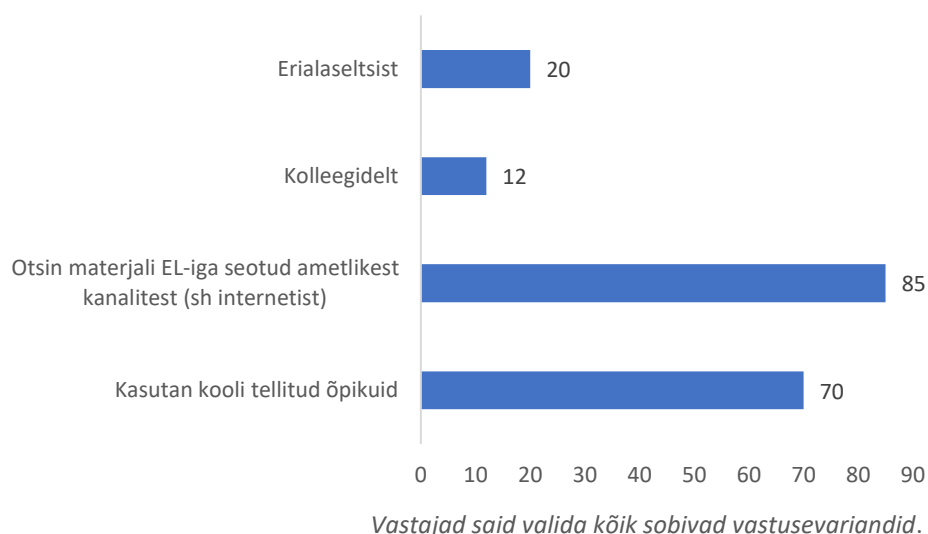
Peaaegu kõik küsitlusele vastanud ühiskonnaõpetuse õpetajad (98%) kinnitasid, et tegelevad Euroopa Liiduga seotud teemadega, kuigi õppetundide arv on piiratud ja teemade seas valikute tegemine on vajalik.

Materjali EL-i teemade õpetamiseks saavad õpetajad kõige enam EL-i ametlike kanalite kaudu (Joonis 7. Vastused küsimusele „Kust saate Euroopa Liidu teemade õpetamiseks õppematerjali?“ (n=93)). Siinkohal viitasid mitmed õpetajad institutsioonide (nt Euroopa Parlament ja Euroopa Komisjon) kodulehekülgedele, aga kasutatud on ka trükiseid. Need on ühtlasi kanalid, mida kasutatakse päevakajaliste teemade uurimiseks ning õpetamiseks. Samuti kasutatakse õpikuid, kuid nende kasutamise võimalused on mõnevõrra piiratud. Kuna ühiskonnas aktuaalsed teemad muutuvad kiiresti, ei pruugi õpikud sisaldada kõige ajakohasemaid ühiskondlikke diskussioonikohti, kuid on siiski kasulikud näiteks institutsioonide ajaloo ja olemuse mõtestamiseks. Võib arvata, et õpikud on üheks sagedasti kasutatavaks materjaliks ka selle tõttu, et nii on võimalik lasta õpilastel teemaga tutvuda neile lihtsasti kättesaadavate allikate kaudu.

Vähem mainiti, et informatsiooni saadakse erialaseltist või kolleegidelt. Uuringus osalenute tagasisidest jääb kõlama, et õpetajad eelistavad oma tööks vajalikku sisendit hankida iseseisvalt; samas täheldasid eksperdid intervjuudes, et õpetajalt-õpetajale formaadis koolitustest on palju kasu enese arendamiseks. Sellest nähtub, et tegevõpetajate omavahelises suhtluses (sh erialaseltisi vahendusel) kogemuste vahetamiseks peitub enam potentsiaali, seda muu hulgas EL-iga seotud teemade õpetamise kontekstis.

Lisaks eelnevalt nimetatud kanalitele tõid õpetajad välja, et on EL-i õpetamiseks olulisi teadmisi hankinud näiteks välisriigis töötades või töövisiitidel viibides. Korduvalt mainiti, et kasulikku sisendit ja nõu on saadud Euroopa Parlamendi ning Euroopa Komisjoni esindustest Eestis. Samuti toodi välja, et EL-i teemadega seotud koolitustel osalemine on andnud olulise sisendi teemade õpetamiseks vajalike teadmiste omandamiseks. Ka on EL-iga seotud teemade õpetamine õpilastele

lahendatud külalisloengute abil ehk õpetaja on kutsunud tundi andma valdkonda tundva külalisesineja (nt Euroopa Parlamendi liikmeid või EL-i institutsioonides töötavaid spetsialiste).

Joonis 7. Vastused küsimusele „Kust saate Euroopa Liidu teemade õpetamiseks õppematerjali?“ (n=93).

Õpetajate ja õpilaste hinnangud EL-i teemade käsitlest ühiskonnaõpetuse tundides

Õpetajate vastustest nähtub selgelt, et nad peavad EL-iga seotud teemade õpetamist oluliseks. Leiti, et õpilaste jaoks on EL-i alased teadmised vajalikud poliitilise kompetentsi kasvatamiseks.

Pea elementaarseks, et Euroopa Liidu kodanikena oleme selles valdkonnas teadlikud. Toimiv riik vajab haritud kodanikke. See on elementaarne! (küsitlusele vastanu)

Oluliseks peeti seda, et õpilased teaksid rahvusvaheliste organisatsioonide rolli Eesti elus; samuti seda, et õpilased mõistaksid, kuidas mõjutavad EL-i tasandi otsuseid neid ennast. EL-i kohta õpetamise eesmärgina mainiti soovi valmistada õpilased ette globaliseeruvast maailmas elamiseks, poliitikas (valijatena) osalemiseks ning EL-iga seotud väärinformatsiooni ja stereotüüpide lõhkumiseks.

Õpetajate küsitluse avatud vastustes rõhutasid mitmed vastajad semantiliselt just teadmiste jagamist või teadlikkuse tõstmist. Teadlikkus ei pruugi aga avalduda käitumises, seda muu hulgas ka poliitilise osaluse seisukohast. Kuigi õppekava muudatused proovivad senisest enam toetada ühiskonnaõpetuse kontekstis praktilist õppeprotsessi, on üleminekul oluline toetada ka õpetajaid, andes neile hoovad, kuidas õpetatud teadmiste realiseerumist praktikasse suunata.

Õpetajad nentisid nii küsitluses kui ka intervjuudes, **et EL-i teemade käsitlemiseks jääb vähe aega**. Selle põhjuseks peeti asjaolu, et ühiskonnaõpetuse tundide arv on piiratud, samas tunnetatakse, et õppeainele pannakse riiklikult ja ühiskondlikult ootused läbida võimalikult palju teemasid. Selliselt on keeruline EL-i teemasid eelistada, neid süvendatult õpetada ning õpilastes teadmisi kinnistada. Samuti leidsid õpetajad, et on pidanud tihti jääma n-ö baasi ladumise juurde (nt õpetama, millised institutsioonid on Euroopa tasandil olulised, millised on EL-i liikmesriigid) ning lootma, et õpilased saavad nende teadmiste põhjal edaspidi teha informeeritud otsuseid. Intervjueeritud tegevõpetajate sõnul on seni jäänud **formaalhariduses vähe ruumi selleks, et toetada õpilaste EL-i suunaliste huvide arendamist**. Poliitikakujundajate seisukohast aga ühiskonnaõpetuse aineks ette nähtud õppetundide lisamist ei kaaluta. Lahendusena nähakse senisest suuremat ühiskonnaõpetuse alaste teemade lõimimist erinevatesse ainetesse (nt rahatarkust matemaatikasse).

Uuendatud õppekava eesmärk on toetada õpetajate autonoomsust ning muu hulgas kodanikuteadmiste ja -oskuste juurutamist erinevate ainevaldkondade raames lõimingu abil.

Et demokraatlikke pädevusi on keeruline õpetada, peab tegelikult iga õpetaja olema ühiskonnaõpetuse õpetaja ja siin peab kogu ühiskond kaasa toimima, et mitte nii, et akna taga on midagi muud kui see olukord, mida siis õppetunnis käsitletakse või kirjeldatakse. (poliitikakujundaja intervjuu)

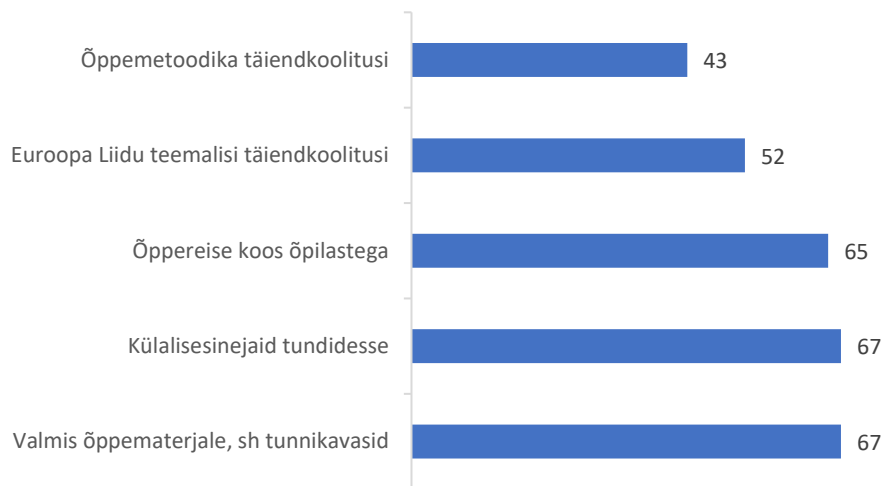
Tegevõpetajad on õppekava muudatuste osas aga ettevaatlikult meelestatud. Intervjuudest nähtub, et õpetajad tajuvad pädevusmudelites kajastatud teemasid (nt rahatarkus või maailmakodaniku pädevused) sotsiaalainete valdkonna õpetajate, sh iseäranis ühiskonnaõpetuse õpetajate õpetatavate teemadena. Leiti, et teiste ainevaldkondade õpetajad ei ole enamasti valmis (ja sisuliselt ning õppemethodiliselt ettevalmistatud) nende teemade käsitlemiseks, ja tunnetati, et teiste valdkondade õpetajatel on ootus, et neid teemasid kajastavad sotsiaalainevaldkonna õpetajad.

Kui sa rändekriisiga lähed matemaatikaõpetaja juurde, siis ta ei peagi ju oskama. (tegevõpetaja intervjuu)

Seega väljendati muret, et õppekava uuendus toob ühiskonnaõpetuse õpetajate jaoks kaasa õpetatavate teemade ringi laienemise sama õppemahu juures. See aga tähendab, et kõik teemad, sh EL-iga seotud teemad, võivad saada tundides vähem tähelepanu – seda vähemalt seni, kuni n-ö pädevusi lõimiv õpe ka praktikas erinevatesse õppeainetesse jõuab.

Uurides, millist täiendavat tuge õpetajad sooviksid EL-i teemade õpetamisel (Joonis 8. **Vastused küsimusele „Millist tuge sooviksite saada Euroopa Liidu teemade õpetamisel?”** (n=92).), mainiti enam, et õpetajad sooviksid **tundide ettevalmistamise lihtsustamiseks materjale**; samuti pidasid õpetajad oluliseks **külalisloenguid** nii EL-is töötavatel inimestelt kui ka praktikutelt, kes EL-i uurimise, õpetamisega või sellega seotud küsimustega tegelevad. Materjalide puhul mainisid õpetajad, et ei pea niivõrd oluliseks valmis tunnikavasid kui pigem materjale ja soovitusi, mida saab tunnis kasutada. Näiteks sooviti enam lühikesi temaatilisi videoid, tegevuskaarte, mängu,

rühmatööde ideid. Rõhutati, et EL-i tutvustavaid materjale on piisavalt, kuid need pole olemuslikult hariduslikud. Kasulikuks peeti ka õppereise, mis ei pruugi aga kõikidele õpilastele materiaalsete vahendite puudumise tõttu kättesaadavad olla. Soovitatugi seisneks siinkohal rahaliste vahendite eraldamises õpilastele õppekäikude läbiviimiseks.

Vastajad said valida kõik sobivad vastusevariandid.

Joonis 8. Vastused küsimusele „Millist tuge sooviksite saada Euroopa Liidu teemade õpetamisel?“ (n=92).

Hiljaaegu keskkooli lõpetanud õpilaste hinnangul oli ühiskonnaõpetuse tundide maht liiga väike, et konkreetsemaid teemasid omandada. EL-iga seonduvalt mäletavad nad ennekõike erinevate liikmesriikide ja Euroopa institutsioonide tegevuse ning rollide kajastamist ehk faktiteadmiste õppimist; samas tunnistavad nad, et sellised teadmised on kiired ununema. Õpilaste vaatest ei olnud EL-iga seotud teemad koolitundides alati huvitavad, kuna seda peeti endast ja riigist „kaugeks“ institutsiooniks. Tagasivaates leidsid nad, et EL-i teemade õpetamine üldhariduses on väga oluline inimeste silmaringi laiendamiseks, ning tõdesid, et näevad üha enam oma iseseisva elu igapäevatoimetustes, kuidas EL-i kuulumine võib neid mõjutada (nt Euroopas reisimine, ühisraha jm). Selle mõistmisel peeti oluliseks mõjuriks muu hulgas sotsiaalmeediat (nt TikTok), mille abil on võimalik võrrelda, millised eelised on neil võrreldes teiste, EL-i mitte kuuluvate riikidega (nt USA vs EL-i töötajate õiguste kaitse).

Kokkuvõte ja soovitused

Uuringu eesmärgiks oli selgitada, kuidas käsitletakse Euroopa Liiduga (EL) seotud teemasid Eesti üldhariduskoolides ja millist tuge vajavad ühiskonnaõpetuse õpetajad EL-i alaste teadmiste edasiandmiseks. Uuringus sai kinnitust, et on terve rida asjaolusid, mis mõjutavad seda, kuidas EL-i alaseid teadmisi, aga ka ühiskonnaõpetust laiemalt koolides õpetatakse.

Kõigepealt tuleb rõhutada, et nendest ühiskonnaõpetuse õpetajatest, kes uuringus osalesid, oli ülekaalukas enamus seda meelt, et EL-i teemad on olulised ja neid tuleb tundides käsitleda. Nad pühendavad aega sobivate õppematerjalide leidmisele ja õppemeetodite katsetamisele. Õpetajad otsivad regulaarselt võimalusi enesetäienduseks, osaledes täiendkoolitustel (nt inimõiguste, maailmahariduse vallas), õppereisidel, lugedes ja otsides iseseisvalt lisainfot teemade kohta, milles tunnevad end ebakindlalt, arutledes eri päevakajaliste küsimuste üle koos õpilaste ja külalisesinejatega. Need organisatsioonid ja asutused, kes pakuvad õpetajatele ja õpilastele erinevaid EL-i puutuvaid enesetäienduse võimalusi, võiksid sellest teadmisesest saada julgustust jätkata oma seniste tegevustega.

Teisalt aga tuleb juhtida tähelepanu ka mitmetele ühiskonnaõpetuse/ EL-iga seotud teemade õpetamise kitsaskohtadele, mis mõjutavad noorte kodanikupädevusi. Osa neist on struktuursed ja kuigi süsteeme on aastate jooksul üle vaadatud, siis lihtsaid lahendusi mõistagi ei ole.

Esiteks, ühiskonnaõpetust on nii põhikooli kui gümnaasiumi riiklikus õppekavas üsna piiratud mahus, samas on käsitlemist vajavate teemade loetelu pikk. Ehkki koolil on autonoomia teatud määral valida, milliseid teemasid tundides käsitleda, on eelduslikult läbitava materjali maht liiga suur. Kuna riiklik õppekava sisaldab vähe selgesõnaliselt EL-iga seotud teemasid, siis keskmine õpetaja küll käsitleb EL-i, aga põgusalt. Olukord on keerulisem mitmekeelsetes ja keelekümluskoolides, kus tuleb ühtlasi tegelda ka keeleõppega ja sisu edasiandmiseks jääb vähem aega, samuti võib olla vajadus selgitada teatud teemasid põhjalikumalt, kuna mitte-eesti keelega õppijal võib puududa eestikeelsele õppijale omane kultuuritaju.

Teiseks asjaoluks on ühiskonnaõpetuse õpetajakoolituse loogika. Tulenevalt sellest, et ühiskonnaõpetus on minevikus paljuski olnud ajalooõpetajate pärusmaa, koolitatakse ka praegu ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse õpetajaid ühiselt, ja raskuspunkt on ajaloo õpetamise didaktikal, mis erineb ühiskonnaõpetuses eeldatud meetoditest. Magistriõppesse on võimalik astuda ilma erialaste teadmisteta ja kuigi üliõpilastele pakutakse võimalust läbida täiendavalt erialaseid aineid, on nende maht süvateadmiste omandamiseks liiga väike, samuti suunatakse kokkuhoiu huvides õppijad sageli kokku päevaõppes õppijatega, mis tähendab, et loengute ajad ei sobi töötava inimese graafikuga. Samuti võib õpetamise metoodika olla sihtgrupile mittesobiv. Seega ei käsitle praegune õpetajakoolitus EL-i teemasid piisavalt.

Struktuursetele teguritele (lisaks ülaltoodule ka õpetajate üldised töötingimused ja sellest tulenev rahulolematuse, mis ei olnud käesoleva uuringu fookuses) järgnevad pragmaatilised kaalutlused. Ühiskonnaõpetuse õpetaja otsustab EL-i teemade käsitlemise prioriteetsuse riikliku õppekava ja oma varasema kogemuse ja olemasolevate erialateadmiste põhised. Ta võib tunda end ebakindlalt uute ja päevakajaliste teemade käsitlemisel (nt rohepöörde EL-is), mille ettevalmistus nõuab paratamatult aega, tihti mõne muu tööülesande arvelt. Tõmbekeskustest kaugemal töötavatel õpetajatel ei pruugi olla võimalust või ressursi sõita kaugemalt täiendkoolitusele, samuti jõuab sellistesse koolidesse vähem külalisloenguid, ja ka kõigi õpilaste sotsiaalmajanduslik olukord ei võimalda neil osaleda nt õppereisidel.

Seetõttu oleme allpool esitanud rea soovitusi asjaosalistele, mis osaliselt lähevad küll meie uuringu kitsast fookusest kaugemale, kuid võiksid siiski olla kasulikuks sisendiks edasiste tegevuste planeerimisel.

Soovitused õpetajakoolitust pakkuvatele asutustele:

- **Õpetajakoolituses tuua rohkem tähelepanu ühiskonnaõpetuse didaktikale.** Uuringus osalejad leidsid, et ühiskonnaõpetus vajab erinevat õppemethodilist lähenemist kui ajalugu; samas tundsid nad, et õpetajakoolitus keskendub rohkem ajaloo didaktikale. Leiti, et õpetajate ettevalmistamisel on oluline senisest enam keskenduda aktiivõppe ja uurimuslike meetodite õpetamisele interdistsiplinaarses kontekstis, vastavalt riiklikule õppekavale (nt EL-i teemade õpetamisel simulatsioonid, valimisvaatlus vms).
- **Ühiskonnaõpetuse õpetajate koolituses panna rohkem rõhku majanduse, õiguse ja politoloogia valdkondadega seotud teemadele – nendes valdkondades tunnevad tegevõpetajad end ebakindlamalt.** Täiendavate kõrvalainete või moodulite loomine, mis hõlmavad majandust, õigussüsteemi, riigivalitsemist ja rahvusvahelisi suhteid (sh EL-iga seotud teemasid) võib aidata täita lüngad õpetajate teadmistes ja oskustes. Selliseid sisuteadmisi võib edasi anda ka veebikursustel või näiteks mikrokraadi õppes (pidades samas silmas taskukohasust).

Soovitused Haridus- ja Teadusministeeriumile ja/või koolipidajatele:

- Õpetajatel on hirmud **õppekava uuenduste** ees – lisaks juhiste väljatöötamisele võiks kasuks tulla **koolitused, infopäevad, parimate praktikate jagamised.**
- **Õpetajate autonoomia vajab toetust.** Õpetajate autonoomiat tuleb hinnata ning tagada, et neil oleks vabadus valida sobivaid õppematerjale ja meetodeid. Samas peaks ministeerium pakkuma piisavalt toetust, koolitusi ning ressursse, et õpetajad tunneksid end pädevatena ja oleksid uuendusteks ettevalmistunud.
- Kaaluda võiks **rahvusvaheliste koostööprojektide** arendamist, mis tooksid õpetajaid ja õpilasi kokku teiste riikide kolleegidega, et jagada kogemusi ja õppematerjale. Erasmus+ ja Jean Monnet' rahastusskeemide koostööprojektid motiveerivad õpetajaid, ent takistuseks saavad nt ebapiisavad projektijuhtimise või -administreerimise kogemused. Samas oleks mh just EL-i teemade käsitlemisel need eriti sobivad võimalused.
- Rohkem toetada ja julgustada õppekavaväliseid tegevusi, nagu suvekoolid ja koolivälised õppeüritused, kus õpetajad saavad kogemusi vahetada ja uusi meetodeid õppida.
- **Praktilise õppe toetamine.** Koolide (õpilasi) tuleks toetada materiaalselt, tagamaks kõikidele õpilastele – olenemata nende pere rahalisest olukorrast – võimalusi osaleda väljasõitudel. Meetmed, mis toetavad külalisesinejate kutsumist ja muud praktilist õpetamist, mis aitaksid õpilastel seostada õpitut reaalse maailmaga, aitavad ka õpetajatel aktiivõppetunde paremini planeerida. Projekte nagu "Tagasi Kooli" võiks laiendada ja paremini toetada.
- **Valdkondade vaheline koostöö.** Koostööd tuleks teha erinevate ministeeriumide, vabaühenduste ja teiste institutsioonidega, et pakkuda laiapõhjalist koolitust ja ressursse, mis hõlmavad näiteks majandust, sotsiaalpoliitikat, välispoliitikat ja julgeolekut ning keskkonnapoliitikat.

Soovitused EL-i alaste täiendkoolituste ja õppematerjalide pakkujatele:

- **Jätkata külalisloengute pakkumist,** sh oma rolli/ institutsiooni/ asutuse spetsiifikast lähtudes. Elementaarne, ent oluline on arvestada ka kooli vajaduste ja võimalustega: kui

õpetaja soovib konkreetsemat teemat, võiks külaline oma esinemist vastavalt kohendada. Samuti mainisid mõned õpetajad, et vahel nendega küll võetakse ühendust ja tehakse loengupakkumisi, kuid seejärel külalise huvi seletamatutel põhjustel kaob.

- **Pakkuda õppereise oma asutuse/ institutsiooni külastamiseks** nii õpetajatele kui õpilastele. See puudutab pea kõiki Tallinnas paiknevaid institutsioone, millel on side riigivalitsemise ja/ või EL-iga. Võimalusel võiks pakkuda transpordikulude hüvitamist/ sõidu korraldamist.
- **Arvestada õpetajate vajadustega täiendkoolituse formaadi, sisu ja ajakava osas.** Võimalusel olla paindlik osalemistingimuste loomisel (nt hübriidkoolitused), toimumisaja valimisel (päraslõunad, koolivaheajad) või leida täiendavat ressursi koolituse korraldamiseks õpetajatele võimalikult väikeste kaasuvate kuludega (nt katta osalustasu või ühistranspordikulud, pakkuda lõunat vms).
- **Korraldada ad hoc koolitusi päevakajaliste teemade kohta.** Õpetajatel ei pruugi olla aega end uue arengu või värsket sündmusega kurssi viia. Alustuseks võib abi olla ka paaritunnisest sisukast ülevaatest, et õpetaja saaks otsustada, kas see on tema hinnangul koolitundides käsitlemiseks vajalik teema.
- **Õppematerjali koostamisel silmas pidada parimaid praktikaid.** Seoses uuendatud õppekavaga on vajadus just uurimuslike ja aktiivõppe meetodeid rakendavate teemade järele. Samuti on alati tarvis näiteks sihtgrupile sobivaid lühikesi teemavideosid, mis on teostuselt professionaalsed ja põnevad. Kui materjal on juba kord välja töötatud, siis tuleks sel võimalike värskenduste valguses ka hiljem silm peal hoida.